

MUHAMMADSHARIF SO’FIZODA IJODIY FAOLIYATI

Egamkulova Xamida Xasanovna

O‘zbekiston Jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti

2 kurs magistranti

Ilmiy rahbar: filologiya fanlari nomzodi, dotsent

Marxabo Qo‘chqorova

Annotatsiya: Ushbu maqola XX asr 20-30 yillarida Turkistonda matbuotida ijod qilgan Muhammadsharif So‘fizodaning ijodiy faoliyati o‘rganiladi va uning ijodiy tarixi haqida ma‘lumot beriladi.

Kalit so‘zlar: xat-savod, ro‘znoma va oynomalar, tarjimai hol, eski maktab, firqa tashkiloti, matbuot, adabiyotshunoslar, maqola, gazeta, jurnallar, anketa, so‘fi, “o‘tkir publisist”, hajviy she‘rlar .

Muhammadsharif So‘fizoda haqidagi ma‘lumotlarda, uning tug‘ilgan yili bilan bog‘liq turli ma‘lumotlar mavjud. Yozuvchi Sobir Mirvaliyev o‘zining “O‘zbek adiblari” kitobida:

“Muhammadsharif So‘fizoda 1869 yilning 29 yanvarida Namangan viloyatining Chust tumanida hunarmand-kosib oilasida tug‘ilgan.

Otasi Egamberdi pichoqchilik, charx tortish ishlari bilan mashg‘ul bo‘lgan. Onasi Zaynab xola xohishiga ko‘ra u qo‘shnisi Manzura otindan xat-savod o‘rganadi. Eski maktablarda oladi. U Hofiz, Bedil, Alisher Navoiy, Muqimiy, Furqat, kabi allomlar ijodini chuqur o‘zlashtirib, she‘rlar mashq qila boshlaydi. Turkistonda chiqadigan “Turkiston viloyatining gazetisi” kabi Qozon va Orenburg va Boqchasaroyda chiqadigan ro‘znoma va oynomalar bilan qiziqadi. Boku va Tiflisdada

chop etilgan ozor tilidagi asarlarni mutolaa qiladi ¹. Bu So’fizoda tavalludining fanda qabul qilingan sanasi edi.

So’fizoda haqida turli risola va maqolalar yozilgan va ularda turli ma’lumotlar mavjud, “O’zbekiston adabiyoti va san’ati haftaligining 1993 yil 23 iyul sonidagi chop etilgan Axmad Muhammad Ubaydning “So’fizoda qachon tug’ilgan?” sarlavhali maqolasi bilan adabiyotshunoslar va jamoatchilikka o’ylantiradigan savol bilan murojaat qildi. Maqola muallifi Namangan viloyat arxivida 173 raqami ostida saqlanib kelinayotgan, So’fizodaning Chust shahar ishtirokiyun firqasi a’zoliciga nomzod bo’lish uchun tayyorlagan hujjatlarini topganligi uchun shunday maqola yozgan deya xulosaga kelamiz. O’sha topilgan hujjatlar orasida So’fizodaning o’z qo’li bilan yozgan tarjimai holi topilgan va unda quyidagicha ma’lumot yozilgan:

“Men 1880 yilda Chust shahridagi ko’nchigarlik jamoasida tug’ilganman. Otam yersiz kambag’al sinfidan edi. Ahvolim g’oyatda tuban bo’lib, otamdan 15 yoshimda ayrilgandim. Mening bilan validam va bir ukam qoldi. U vaqtlarda men daladan o’tin tashib kelib, sotib va mardikorlik qilib ishlab, kun kechirib kelar edim. 1912 yilda qo’shchilik qilganman. Eski hukumatga otam ham, o’zim ham xizmat qilganman. Chunki kambag’al bo’lganimiz uchun u paytlarda bizlarga ish yo’q edi.

O’qishim darajasiga kelsak, eski maktabni bitirganimdan keyin uch oylik kursda yangi ruhdagi o’qishda o’qiganman. 1921 yilda Chust shahrida o’z tushuncham va o’z xohishim bilan firqaga kirganman va shu yillarda Chustda partiya tashkilotchisi bo’lib ishladim., bir firqadan ikkinchi firqaga o’tganim yo’q va o’tish niyatida ham emasman. Chust firqa tashkilotida rahbar bo’lib, 1921 yilda vaqf bo’limida ham ishladim. Hech qanday hukm bilan yoki boshqa ishlar to’g’risidan qamalgan emasman. Ammo istibdod davrida yangi usul maktabida o’qitganim uchun qamalgan edim.

¹ “O’zbek adiblari”. Sobir Mirvaliyev. O’zbekiston Fanlar Akademiyasining “Fan” nashriyoti. Toshkent-1993

Fevral inqilobidan keyin-1917 yildan xalqni oqartuv to'g'risida gazeta va boshqa joylarda inqilobiy ruhda har xil she'rlar yozib turdim, shuningdek, firqa, vaqf idoralarida ishladim. Agarda hozirda sho'rolar hukumati tarafidan har qanday bir ezgu xizmat bo'lsa bo'lsin, qilishga tayyorman, deb

tarjimai holni yozuvchi Chust shahar firqa kandidati So'fizoda”

Mazkur hujjatlar majmuasida, bu tarjimai holdan tashqari , anketa (savol varaqasi) ham bo'lib, unda quyidagilar yozilgan:

“So'fizoda 1880 yilda kambag'al dehqon oilasida tug'ilgan, ma'lumoti o'rta, asosiy kasbi o'qituvchilik, qilib turgan vazifasi va ishi shoirlik bo'lib, oilasi 8 jondan iborat”.²

Bu tarjimai hol So'fizoda tomonidan 1921 yilda u “Chust shahar ishtirokiyun firqasi a'zoliciga nomzod” bo'lib kirmoqchi bo'lganida yozilgan. Shunda tarjimai holdagi ma'lumotlarga ko'ra u 41-42 yoshda, fanda qabul qilingan sana bilan hisoblanganda u 53 yoshda bo'ladi degan ma'lumotlar mavjud.

“Maorif va o'qituvchi” jurnalida chop qilingan tarjimai holida 1870 yilda , “Chust haqiqati” gaetasida esa 1869 yil deb berilgan.

T. Rasulev tomonidan 1869 yil So'fizodaning tug'ilgan yili sifatida qayd etilgan. Sababi barcha namanganlik mualliflarning risola va maqolalarida aynan shu sana shoirning tug'ilgan yili sifatida qayd etilgan. Shu asosda 1989 yilda ilk bor So'fizoda tavalludining 120 yilligi nishonlandi.

Taniqli pedagog va adabiyotshunos Po'latjon Qayumovning “Tazkirai Qayumiy” asarida So'fizodaning 1937 yilda Namanganda hibsga olingani va Toshkentga yuborilgani, o'sha yili Toshkentda bir do'stining uyida 57 yoshida vafot etganligi to'g'risida ma'lumot keltirilgan. Asar 1953-1960 yillarda yozilgan. Bu ma'lumotga ko'ra shoir 1880 yilda tug'ilgan deya taxmin qilinadi.

So'fizodaning qatog'on etish to'grisidagi hujjatlardagi ma'lumotlarga ko'ra, So'fizodaning millatini tojik, tug'ilgan joyini chustlik va 60 yosh deb qayd etiladi.

² Мухаммадшариф Сўфизода. Давр силсилалари шоир тақдирида /Наим Каримов/ Тошкент “Muharrir” нашриёти 2012.8-9 бет

Bu ma’lumotga ko’ra shoir 1877 yilda tavallud topgan, qamoqqa olingan kun to’ldirilgan anketa ma’lumotlariga ko’ra esa 1867 yil deb beriladi.

Shokir Sulaymonning “Shoir Tohir So’fizodaning qisqacha tarjimai holi” nomli maqolasida uning yoshini 56 yosh va o’zbek adabiyotida oziga xos o’rin oladigan shoir deb ta’rif bergan. Maqola 1926 yilda “Maorif va o’qituvchi” jurnalida chop etilgan. Maqolada yozilgan ma’lumotga asoslansa, shoir 1970 yilda tug’ilgan. Ismini “Tohir So’fizoda” deb atalishiga ham turlicha sababalar bor. Maqola muallifi Shokir Sulaymonni ismni adashtirganligi, yana, o’sha davrda aholini pasportlashtirish jarayonida beparvolik bilan kishilar ismlari va tug’ilgan sanalari yozilishida xatolikka yo’l qo’yilgan degan ma’lumotlar ham asoslidir.

Tug’ilgan sanasiga ham e’tibor qaratsak, 29 yanvar kuni ham aniq emas. Bu sanani tanlanishiga sabab, shoir tavalludining 65 yilligi 1935 yil 29 yanvarda nishonlanganidir.

So’fizoda tug’ilgan yili haqida turlicha taxminlarga guvoh bo’ldik. Uning tavallud kunlari 1867, 1869, 1870, 1877 va 1880 yillar taxmin qilingan va haqiqatga yaqini 1869 va 1870 yillar deb qaraladi. Professor Naim Karimov So’fizoda ijodini o’rganib, yozgan “Muhammadsharif So’fizoda” (Davr silsilalari shoir talqinida) nomli kitobida shoirni 1870 yil Namangan viloyatining Chust tumanida tug’ilgan degan ma’lumotni beradi. Qolaversa, yuqorida ta’kidlaganimizdek, 1869 yil fanda So’fizoda tug’ilgan yil deb qabul qilingan. Ba’zi adabiyotlarda aynan shu ma’lumot beriladi.

So’fizodaning bolaligi og’ir sharoitda o’tgan. Chust azaldan pichoqchilik sanoati markazi bo’lgan va unung otasi Egamberdi aka Kamarsadagi masjidning so’fisi bo’lish barobarida pichoqchilik bilan ham shug’ullangan. Otasi kamtar va sodda inson bo’lgan. Albatta bolaligidan ushbu hunarni ko’rib ulg’aygani uchun Muhammadsharif ham pichoqchilikdan bexabar emas. Onasining asl ismi Zaynab bo’lib, mahalla nomi bilan tanilib, mahalla marosimlarini boshqargan. Onasi haqida ma’lumotlar ko’p emas. Onasining xohishiga ko’ra qo’shnisi Manzura otindan savod o’rgandi degan ma’lumotni yuqorida bergan edik. Manzura otin savodli ayol

bo'lib, ertak aytishni ham bilgan va ertakchi ayollardan bo'lgan. Manzura otindan ta'lim olar ekan o'zi ham she'rlar yoza boshlaydi. Xat-savodni Manzura otindan o'rgangandan so'ng, eski maktabda ta'lim oladi. So'fizodaning bolaligi nihoyatda qashshoq va og'ir, g'azabkor muhit sharoitda o'tgan va shu sababali u hajvnavis sifatida shakllana borgan. A. Xalilbekov “Namangan adabiy gulshani” nomli asarida So'fizodaning 1893-1898 yillarda Qo'qonda ta'lim olgan degan ma'lumotni beradi. Boshqa manbada esa So'fizodaning qo'shnisida olgan ta'limidan so'ng, Sa'dulloxon a'lamdan ta'lim oladi. Sa'dullaxon a'lam Muhammadsharifga arab va fors tilidan saboq bergan. Adabiyotshunos To'lqin Rasulev o'zining So'fizoda haqidagi adabiy portretida shoirning 91 yoshli opasi Darvesh kampir haqida ma'lumot bergan. Opasi So'fizoda haqida hikoya qilgan. Uning hikoyasiga ko'ra, ukase xat-savodni oldinroq chiqargan va ko'p narsani bilgan. Shuning uchun ustoziga unga darsni topshirib chiqib ketganda shoir paytdan foydalanib, o'zining she'rlarini bolalarga o'qib bergan. Bir she'rini bolalar bilan xor bo'lib aytayotgan paytda ustoziga kelib qolgan va shoirni kaltaklab maktabdan haydagan. Sababi she'r eski feodal urf-odatlarini va shariat peshvolarining nomaqbul qiliqlarini ochib tashlangan edi. Otasi bundan keyin o'g'lini Qo'qonga olib borgan. U yerda Muqimiy, Furqat, Mihiy singari shoirlar bilan tanishadi. Muqimiyning So'fizoda bilan tanishib, uning hajviy iste'dodini baholagani haqidagi ma'lumotlarga ko'ra, So'fizodaning hajviy she'rlari bilan tanishgandan so'ng, unga “Vahshiy” taxallusini beradi. Sababi, So'fizoda she'rlarida nihoyatda hajviy usulda kamchiliklarni ayovsiz tarzda ochib tashlaydi. Uning “Burgalar” radifli g'azali esa uning balki boshidan o'tkazgan hayot tarzi yozilgandir, deya taxmin qilinadi.

Shuningdek, So'fizodaning “Ayting bu so'zimni...”, “Dakaning”, “Bedanang”, “Burgalar”, “O'pay”, “G'ubor dardu alam...” nomli she'rlari ham Qo'qonda yozilgan.

Shokir Sulaymonning “Shoir Tohir So'fizodaning qisqacha tarjimai holi” nomli maqolasida 1904-1905 yillarda So'fizodani Turkiyaga borgan va u yerda “Sarvati funun”, “Ma'lumot” adabiy jurnallarida she'rlarini chop ettiradi. Bu

xususida ham turlicha ma'lumotlar bor. Boshqa manbadagi ma'lumotlarga ko'ra 1904-1905 yillarda So'fizoda Turkiyadan qaytib kelgan va “usuli jadid” maktabini ochgan. O'zi muallimlik qilgan maktabda o'qitish uslubi ham boshqacha bo'lgan. Ya'ni yangicha usulda dars o'tgan. Darslarni “Alifbe”, “ustoz avval”, “Ustoz oniy” kitoblaridan dars o'tgan. So'fizoda ota-onalardan yig'ilgan pullarga o'quvchilar uchun kiyim bosh olgan va o'quvchilarga bergan. O'quvchilar bundan xursand bo'lib, “domlamning hadyasi” deb maqtanib kiyishgan. Darslar ham qiziqarli va yangiliklarga boy tarzda bo'lgan. O'quvchilarda zerikish holati bo'lmagan. Maktabda og'il bolalar bilan bir qatorda qiz bolalar ham ta'lim olishgan. Ta'lim berish barobarida o'quvchilarni mehnat bilan tarbiyalagan. Yer ochib, ko'chatlar ektirgan, Ko'chatlar orasiga esa bug'doy ektirgan va yetishtirilgan donni yetimxona talabalariga berilishi haqida aytgan. Boshqa ma'lumotlarga ko'ra Chustda Buvano (Bibi ona) arig'ini hashar yo'li bilan kavlashda ham faol ishtirok etgan. Lekin bunday ishlarga qarshi chiquvchilar ham bo'lib, So'fizodani yomonotlig' qilishga harakat qilishdi. Yetilishiga oz vaqt qolgan nihollar va bog'doyzor ekilgan shirkat “ba'zi dushmanlar” tomonidan buzib tashlangan. 1917 yil chor hokimiyati davrida mirshab bo'lib ishlagan Dadaboyevlar hashar yo'li bilan ochilgan ariqqni ko'mdirib yuborishgan. Unga rahbarlik qilgan So'fizoda esa qamoqqa olingan. Uning maktabida Asqarjon Ahmedov, Ibrohimjon Sodiqov, Kamol Kalonov, Abdulla Ergash, Sanjar Ergash, Ashirmat Hamdamov va Umarjon Qodirxonov singari talabalar ta'lim olgan. Ushbu talabalar So'fizoda ishlarini davom ettirishgan. So'fizoda Chustlik ulamolarning qarshiligiga uchraganidan so'ng, Buxoroga, keyin Xorazmga boradi. Undan so'ng Afg'onistonga borganligi to'g'risida ma'lumot beriladi.

Muhammadsharif So'fizoda haqida ko'plab shoir va yozuvchilar, adabiyotshunoslar, professorlar maqola va risolalar yozgan va adabiy portret chizishgan. To'lqin Rasulev, Shokir Sulaymon, Husaynixon Orifiy, Muhammadjon Norxo'jayev, Miyonbuzrik Solihov, Alixon Xalilbekov, yozuvchi Jonrid

Abdullaxonov, professor Naim Karimov, professor Begali Qosimov shular jumlasidandir.

Endi Muhammadsharif So’fizodaning ijodiga kengroq to’xtalsak, uning yoshlik davridan “Turkiston viloyatining gazetasi” gazetasini va bir qancha jurnallarni ro’znomalarni o’qib borganligi haqida ma’lumot keltirgan edik. 1909 yilda ushbu gazetada So’fizoda qalamiga mansub bir necha xabar, maqola va she’rlari chop etilgani ma’lum bo’ladi. Shu mazmundagi xabar va maqolalarning biri rus tilida “Письмо в редакцию” (“Tahririyatga xat”) deb nomlangan va u gazetaning 20 sentabr sonida bosilgan. Xatning ostiga o’zining ism familiyasini, sharifini va ayni damda Samarqandda turgan joyini yozadi. Bu ma’lumotga ko’ra u yerda taraqqiyparvar Mahmudxo’ja Behbudiy bilan tanishgan degan ma’lumot taxmin qilinadi.

1922 yil 22 oktabrda “Turkiston viloyatining gazetasi” da So’fizodaning “Ifon vazifai shukrona” (“Shukronalik vazifasini ado etish”) nomli maqolasi chop etiladi. Maqolada Mahmudxo’ja Behbudiy boshchiligida tashkil etilgan yig’ilishda u ham qatnashganligi va Behbudiyning nutqi haqida ma’lumot berilgan.

Xiva tarixida 1914 yilda Islomxo’jadan keyin taxtga o’tirgan Asfandiyorxon “zolim xon” sifatida tarixda qolgan. So’fizoda Asfandiyorxonga bag’ishlab, she’r yozadi va she’r 1911 yilda “Sho’ro” jurnalida chiqadi. O’sha yili shoirning yana bir ma’rifatparvarlik g’oyasi aks etgan “Xonimlar isminda” deb nomlangan she’ri ham jurnalda chop etiladi. So’fizoda 1914 yilda maktab ochganda o’quvchilarga dunyoviy ta’lim berish bilan birga diniy ta’limga ham e’tibor qiladi. U avvalo onalar ma’rifatli bo’ishi kerak degan fikrni ilgari surgan. Onalarga murojaat qilib she’r ham yozadi:

Muncha yomon sho’rladi peshonalar,

Qizlarimiz joriyasi xonalar,

Siz edingiz jonlara jononalar,

Qadringizi bilmadi debonalar.

Qumri bilan bulbulu bedonalar,

Yaxshi o’qur, siz ham o’qing, onalar...

Lekin o’sha davrda dunyoviy ta’lim olinishini yoqlamagan diniy ulamolar So’fizodaga qarshi chiqib, Chustdan haydab yuborganidan so’ng, “Turkiston viloyatining gazetisi”da bu haqda xabarlar chiqadi. So’fizodaning yozgan musaddasi chop etiladi. “Turkiston viloyatining gazetisi” gazetasining 1914 yil 1 yanvar sonida “Chust boyonlarinig gapxonada bir-birlariga maqtanishlari” nomli she’ri bosib chiqiladi. 1911-1914 yillarda So’fizoda Afg’onistonga nashr etiladigan yagona gazeta- “Siroj ul-axbor” (“Xabarlar chirog’i”) ga dariy tilda yozilgan maqola va she’rlarini ham yuborib turgan. Keyinroq esa, 1915 yilning kuz oylarida “Tarkibbandi musaddas” nomli she’rini ham nashr etishga beradi. So’fizoda nafaqat “Turkiston viloyatining gazetisi” gazetasi va ushbu nashrlarda balki, “Sadoyi Turkiston”, “Oyna”, “Sho’ro” jurnallarida ham she’r maqolalarini nashr ettirgan degan ma’lumotlar ham mavjud. 1916 yilda So’fizoda Kobulga taklif etilgani va u yerda “Siroj ul-axbor” da “Adabiyot” deb nomlangan she’rini chiqaradi. 1916 yilning mart oyida esa “Amalga oshmaydigan bir umodvorlik haqida” nomli pulisistik maqolasi chop etiladi. Bu maqolasi orqali unga “o’tkir publisist” deya baho berilgan.

So’fizoda Afg’onistonda yaxshi hurmat va e’tiborda bo’lgan. U hatto Afg’oniston maorif nozirining o’rinbosari lavozimida xizmat qilgan va “Afg’oniston ma’murlari qatori”dan ham o’z o’rniga ega shaxs bo’ladi. Afg’on-sovet munosabatlari o’rnatilgan davrda So’fizoda Abdulla Avloniy bilan uchrashgan va ular o’rtasida samimiy suhbat bo’lgan. Avloniy unga turkistonlik tarjimon deb ta’rif bergan. Negaki, o’sha paytda So’fizoda konsullikda tarjimon vazifasini bajargan edi. Yuqorida So’fizodaning ruslar hukumatida faoliyat yuritgani haqida ma’lumot berildi. O’sha davrda ya’ni XX asr 20-30 yillarida u bolsheviklarni olqishlovchi she’rlari bilan matbuotda ko’rina boshlaydi. “Oktabr taronasi”, “Bayram nashidasi”, “Saylovga”, “Qalaysizlar?” nomli she’rlari bilan sho’rolar g’oyalarini madh etgan. Unda sho’rolarning yolg’on shiorlariga ishonganligi haqida va chustdagi hodisalar hayolidan ketmay, ularga qarshi alamlarini, o’ch olish istagi borligini aks ettirgani

ma'lumot sifatida keltirilgan. 1926 yilda yozilgan “Qalaysizlar?” nomli she'rida xalq BIZ va ULARga ajratilgan va ULAR ayovsiz ravishda fosh etilgan.

1925 yilda “Mushtum” jurnalining 2- sonida So'fizodaning “Xurjun” she'ri, 1934 yilda esa “Ochildi-ketdi” nomli hajviy she'ri chop etilgan. “Ochildi-ketdi” nomli hajviy she'ri Namangandagi 12- maktabda nopok kimsalar ishlari va o'sha ishlar natijasida maktabning xarob holga kelganini ochib tashlaydi. She'rni so'zlari ham hozirgi kunda ahmiyatini yo'qotmagan nazdimda.

Ochildi-ketdi

Xalq shoiri So'fizodaning Namangan

12-maktab boshliqlariga qarab aytgan

g'azali

O'n ikkinchi maktabdagi jinoyat

Ko'rib-bilib jamiyatga xiyonat

Xalqidan sodir bo'lgan “adolat”

Idoraga borib, bosildi-ketdi.

Arqoq eding ruhoniylar bo'ziga,

Sovun eding boylar juvoldiziga,

Tuproq sochding haqiqatning ko'ziga,

Parvo qilma, aybing yopilib ketdi. ...

1926 yil 27 fevralda O'zbekiston Markaziy Ijroiya Qo'mitasi hay'atining qarori bilan Hamza Hakimzodaga “O'zbekiston xalq yozuvchisi”, So'fizodaga esa o'zbek xalq qo'shiqlarining to'plovchisi va shoir sifatidagi ijodiy faoliyatini e'tiborga olib, qilgan xizmatlari uchun “O'zbekiston xalq shoiri” unvoni beriladi. So'fizoda hayot yo'li va ijodini o'rganish natijasida uning 1935 yillardagi hayoti va ijod bilan bog'liq ma'lumotlar kam. U haqida Abdulla Qodiriyning o'g'li Habibulla Qodiriy “Otam haqida” kitobida So'fizodaning ular uyiga mehmon sifatida kelganligi haqida ma'lumot berilgan. Kelishiga sabab So'fizoda tavalludining 61 yilligi munosabati bilan yubiley o'tkazilishi sabab qilib keltirilgan. 1930-1936 yillar orasida So'fizoda G'afur G'ulom, Partaviy, Rafiq Mo'min, Toji Rahmon kabi

shoirilar bilan birgalikda bo'lgan va ijod qilgan. So'fizoda umrining oxirgi paytida yozgan “Baxtsiz millat sadosi” nomli dostoni borligi haqida ma'lumotlar mavjud, lekin ushbu dostonning saqlanib qolganligi yoki saqlanmaganligi noma'lum.

1937 yilda ma'rifatlilarga bo'lgan “hujum” Namanganga kelib So'fizodani ham chetlab o'tmagan. O'sha paytda adabiyot san'at va ma'rifat vakillari qamoqqa olinib, bedarak yo'qolayotgan davr edi. So'fizoda ijodi bilan shug'ullanib kelgan Alixon Halilbekov o'zining “Namangan adabiy gulshani” asarida So'fizodaning so'nggi kunlari haqida ma'lumot bergan. Undagi ma'lumotlar ko'ra So'fizoda 1937 yil 5 mayda kasalligi sababli shifoxonaga yotqiziladi. Uning kasalligiga sabab, Chustdagi do'stlarining qamoqqa olinishi edi. Uni so'rab uyiga odamlar kelishadi. Uyda tintuv o'tkaziladi. Kasalxonadaligi aytilgandan so'ng, o'sha yerning o'zida qamoqqa olinadi. Ayoli Zeboxonni esa “Xalq dushmanining xotiniga maktabda o'rin yo'q” deb ishdan haydashadi. Qamoqxonada ham u she'rlar aytib odamlar ruhiyatini kotarishga harakat qilgan. So'fizoda bilan turmada 5 kun birga bo'lgan mahbus Mamajon Gayupov So'fizodaning ko'rinishiga ta'rif beradi. Xonalariga ikki kishini otuvga hukm qilinganligi haqida aytib olib chiqib ketishadi. Uch kun o'tgandan so'ng, ularning kiyimlari turmaga olib kelib tashlanadi. Ma'lum bo'lishicha olib chiqib ketilganlar otilgan ekanligini aytadi.

So'fizodaning qamoqqa olinishida ham turli qiyinchiliklar bo'lgan. O'zining tarjimai holini yozganda ham unga turli ayblovlar qo'yishga harakat qilingan. Turli savol-javoblar o'tkazilgan. Xorijiy safarlarga borishi haqidagi so'rovlar shu jumladan.

“Xullas, 1937 yil 25 iyulda Musin ismli iblis qo'li bilan tuzilgan “Aybnoma” asosida o'sha yilning 17 avgust kuni O'zSSR NRVD qoshida tuzilgan “uchlik” Muhammadsharif So'fizoda, Mulla Ergash Shomansurov, Abdulxafiz Abdujabborov, Obid Rizayev va boshqalarga oliy jazo berish haqida qaror qiladi. So'fizoda ustidan chiqarilgan hukm 1937 yil 15 sentabrda ijro etiladi. So'fizodaning birodarlari esa undan 21 kun avval, 26 avgustda otib tashlanadi.

Sho’ri davlati o’z xalqini qirishda ana shu tarzda davom etdi...”³

1935 yil 29 yanvarida Toshkentda So’fizoda tavalludining 65 yilligi nishonlangani haqida Habibulla Qodiriy o’z xotirasida ishora qilib o’tgan edi. Yubiley nishonlash uchun O’zbekiston Yozuvchilar uyushmasining hozirgi “Ofitserlar uyi” ro’parasida joylashgan binoda kecha o’tkazilganligi haqida ma’lumot bor, lekin u haqida xabarlar e’lon qilinmagani haqida aytilgan. Ma’lumotlarga qaraganda, So’fizoda shoir Rafiq Mo’min bilan Kavkazdagi kurortga borgan. Eski shahardagi kutubxonaga So’fizoda nomi berilgan. Shoir haqida Turob To’la ham o’z xotiralarida ham eslagan. Xotiralarda Namanganliklar So’fizodani qattiq yaxshi ko’rishi haqida aytadi. Yozuvchi Jonrid Abdullaxonov o’zining Elbek haqidagi xotiralarida So’fizoda haqida ham to’xtaladi. Elbek bilan So’fizoda birga suhbatlashgani va So’fizodaning tanbur chala olishi va o’zaro suhbatda tanburda kular chalgani va qo’shiq kuylagani haqida qiziqarli ma’lumotlar o’rin olgan.

Yuqorida biz, So’fizodaning “Mushtum” jurnalida chop etilgan hajviy she’rlari to’g’risida ma’lumot berildi. 1925 yilda professor Begali Qosimov tomonidan So’fizodaning “Mushtum” jurnalining 2-sonida bosilgan “Xurjun” she’ri So’fizoda tavalludining 120 yilligi munosabati bilan e’lon qilindi. Ushbu she’rida shoirning sho’ro davlati tomonidan aldanganini anglatuvchi she’riga ham etibor qaratamiz:

Oh, maslak, meni sen boy nazaridan otding,
Julg’a to’n, chorug’i juldur qatorig’a otding,
Jupuruq urg’ochi iqboli uzanding, qotding,
Jun qo’li baxti zabun “torg”ida arzon sotding...

1989 yilda So’fizoda tavalludining 120 yilligi munosabati bilan bir necha nashrlarda adabiyotshunoslar tomonidan o’rganilganda uning hayotiva ijodi haqida ko’plab ma’lumotlar keltiriladi. Xususan, “Namangan haqiqati”, “Chust haqiqati” kabi nashrlar va Husaynixon Orifiyning “Muhammadsharif So’fizoda” kitobida

³ Мухаммадшариф Сўфизода. Давр силсилалари шоир тақдирида /Наим Каримов/ Тошкент “Muharrir” нашриёти 2012. 129-bet

ham shoir haqida ma’lumot beruvchi manbalar hisoblanadi. Ushbu yubileyda han shogirdlari va tanigan-bilgan insonlar u haqida xotiralari bilan bo’lishgan. Shunday xotiralar birini havola etamiz:

“Boymoq qishlog’ida yashagan Asqarxon Ahmedov
(1909-1998) xotirasidan

Bir kuni Kamarsada tomondan karnay-surnay ovozi eshitildi, bolalar bilan chopqillashib to’g’ri yo’yxonaga bordik. Lekin to’yga bizni kiritishmadi. Kelib, ustozga voqeani aytgan edik, u kishi boyning xasisligidan nafratlanib, quyidagi she’rni yozib, o’qib berdilar:

Alixo’ja to’y qildi,
Qurbaqadan qo’y qildi.
Karnay-surnay ko’p bo’ldi,
Oshu nonni yo’q qildi.

Ustoz nihoyatda hozirjavob edilar. Xalq boshiga tushgan nohaqliklardan nafratlanardilar, bir zumda she’r yozib, ko’cha-ko’yda ko’rinadigan joyga, eshiklarga yozib ketaverardilar...”⁴

So’fizoda hayoti va ijodiga nazar solar ekansiz, hayoti muakkabliklarga to’la bo’lib, u ma’rifatparvarlikdan keyin sovet tuzumiga xizmatga o’tganini insonda biroz unga nisbatan qoralash tuyg’usini keltirib chiqargan bo’lsa-da, hech bir ish sababsiz bo’lmaydi, inson o’sha vaziyatda-oldingi nohaqlik vaziyatlarida boshqa tuzumdan najot kutgan va unga ishonishni istaganidan shunday yo’l tutgan. Lekin u vaziyatni vatida anglashga ham ulgurgan deyish mumkin. Chunki uning ijod mahsullarida tuzumga ishonish va aldovga guvoh bo’lgandan keyin, vaziyatni anglagan holda harakat qiladi. Bu maqsadiga erishadi ham. Hajvchi shoir hajviy she’rlari bilan ayovsiz “fosh” etishga erisha oldi.

⁴ Мухаммадшариф Сўфизода. Давр силсилалари шоир тақдирида /Наим Каримов/ Тошкент “Muharrir” нашриёти 2012. 78-bet

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. S.Mirvaliyev “O'zbek adiblari” O'zbekiston Fanlar akademiyasi “Fan” nashriyoti. Toshkent-1993
2. Muḥammadsharif Sўfizoda (Davr silsilalari shoir taqdiriда)/
Наим Каримов. Тошкент - “Muharrir” nashriёти. 2012
3. www.ziyouz.com